

Referanser: KM 11/07; KR 29/09; KR 66/13; KR 01/14; BM 03/08; BM 36/08; BM 26/09; BM 40/09; BM 16/13; KR 01/14; KM 14/14; KR 46/15; BM 37/15

Saksdokumenter:

KR 63.1/15 BM's utredning SAMMEN Samliv og samlivsordninger i et kirkelig perspektiv (link)

Vurdering av liturgisk utviklingsarbeid for samliv mellom mennesker av samme kjønn

Sammendrag

Da Kirkemøtet behandlet saken «ekteskapet i et evangelisk luthersk perspektiv» i 2014 var hovedproblemstillingen hvorvidt Kirkemøtet skulle be om at det ble utviklet en liturgi for forbønn eller vigsel for likekjønnet samliv. I Kirkemøtets vedtak ble det ikke gitt en slik bestilling. Kirkemøtet vedtok:

- 1. Kirkemøtet viser til den enstemmige delen av uttalelsen fra Bispemøtet og gir sin tilslutning til denne. Kirkemøtet erkjenner at uenigheten om vigsel av likekjønnede par angår et vesentlig læremessig spørsmål for en luthersk kirke, nemlig forståelsen av ekteskapet. Det handler ikke om ulikt syn på menneskets verd. Kirkemøtet vil uttrykke at uenigheten ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes.*

Dette ble vedtatt med 114 stemmer

Kirkemøtet hadde også til votering: å utarbeide en forbønnsliturgi, å utarbeide en vigselsliturgi og en bekreftelse av dagens praksis. Alle forslagene falt. Det ble levert inn en protokoll-tilførsel som oppfordrer biskopene til å ta grep for å finne løsninger som muliggjør praktisering av to syn i kirken.

Saken om liturgier for likekjønnet ekteskapsinngåelse var et sentralt tema i kirkevalgene 2014. Umiddelbart etter kirkevalget i september 2015 henvendte Bispemøtet seg til Kirkerådet og ba om at saken om liturgier for likekjønnet samliv ble satt på dagsorden på Kirkemøtet. Bispemøtet har så behandlet saken i BM 37/15.

Et enstemmig bispemøte ber om at Kirkemøtet vedtar å igangsette arbeid med *at «det i tillegg til dagens liturgier for ekteskap og forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom kvinne og mann, må utarbeides tilsvarende liturgier både for ekteskapsinngåelse mellom likekjønnede og forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap.»*

Dette saksdokumentet legger til rette for en saksbehandling i Kirkemøtet ut fra Bispemøtets anbefaling.

Forslag til vedtak

Kirkerådet har drøftet saken og ber sekretariatet, ut fra drøftingen i rådet, forberede saken til behandling på Kirkerådets møte i januar.

Saksorientering

I. Bakgrunn

Denne saken hører til i en lang rekke av saker om samlivsspørsmål som er behandlet både i Kirkerådet, Bispemøtet og Kirkemøtet de siste tiårene. Både samlivsordninger og liturgier for samliv har skapt store debatter i vår nyere kirkehistorie. De siste årene har særlig spørsmål om gjengifte, samboerskap og likekjønnede parforhold vært sentrale i debatten. Samtidig med at disse debattene pågår i Den norske kirke skjer det tilsvarende prosesser i svært mange av verdens kirker.

Ekteskapsloven

Da den nye ekteskapsloven ble vedtatt i 2008 utfordret dette kirkens ekteskapsforståelse. Loven la til grunn en ekteskapsforståelse som omfattet både heterofile og likekjønnede ekteskap. Som en konsekvens av dette ble partnerskapsloven opphevet. Homofile og lesbiske par som ønsker å formalisere sitt samliv kan nå ikke lenger ordne samlivet i rammen av partnerskapsloven. Samfunnets endring av ekteskapsforståelsen utfordrer kirken som vigselforvalter og kirkens egen forståelse av ekteskapet slik det uttrykkes gjennom kirkens liturgier. Kirken har en ekteskapsliturgi som forutsetter at ekteskapet inngås mellom én mann og én kvinne.

Den nye ekteskapsloven ble gjort gjeldende fra 1. januar 2009. Umiddelbart ga dette ingen konsekvenser for Den norske kirke. Det er ikke anledning til å forestå vigslere av likekjønnede par i regi av prester i Den norske kirke. Dette er presisert i Ekteskapsloven § 16 første ledd, nytt tredje punkt hvor det sies at et ekteskap er ugyldig dersom prest i Den norske kirke ikke har fulgt liturgi fastsatt av Kirkemøtet.

Kirkerådet drøftet saken kort tid etter at loven var gjort gjeldende (KR 29/09). Hovedspørsmålet var hvordan kirken skulle håndtere den oppståtte situasjon hvor samfunnets lovverk om ekteskapet ikke sammenfaller med den forståelse av ekteskapet som gjenspeiles i kirkens teologi og ordninger. Det ble drøftet hvorvidt det skulle igangsettes en prosess med tanke på utvikling av liturgiske ordninger for vigsel eller forbønn av likekjønnede par.

Kirkerådet ba Bispemøtet utrede kirkens ekteskapsforståelse i lys av den nye ekteskapsloven, KR 29/09.

Bispemøtets utredning, «SAMMEN, samliv og samlivsordninger i et kirkelig perspektiv.»

Bispemøtet nedsatte et utvalg som påbegynte sitt arbeid i januar 2010. Utredningen ble overlevert Bispemøtet 11.februar 2013. Utredningen er den siste større samlivsutredningen i Den norske kirke og danner grunnlag for Bispemøtets uttalelse i saken (BM 16/13). Utredningen gir både en bibelteologisk og en historisk analyse som fører fram til behandling av flere samlivsetiske problemstillinger. Utredningen viser bred enighet om en rekke elementer i kirkens ekteskapsforståelse men også i flere mindretalls og flertalls posisjoner. Utredningen er blant annet delt i spørsmålet

hvorvidt kirkens ekteskapsforståelse kan omfatte likekjønnet samliv.

Bispemøtets uttalelse, Ekteskapet i et evangelisk- luthersk perspektiv (BM16/13)

Bispemøtet har behandlet saken i flere møter og leverte sin uttalelse «Ekteskapet i et evangelisk- luthersk perspektiv» i oktober 2013 (BM 16/13). Bispemøtets uttalelse forankrer sin konklusjon i en bred gjennomgang av ekteskapsforståelsen, men konkretiserer sine råd til spørsmålene om likekjønnede ekteskap. Saken får derved to tyngdepunkter: Først: hvordan uttrykke kirkens forståelse av ekteskapet? Dernest: hvilke konsekvenser trekkes av dette for til utarbeidelse av forbønner og liturgiske ordninger for likekjønnede ekteskap? Bispemøtet tydeliggjorde både en felles grunnholdning og at det er ulike syn i bispemøtet på spørsmålet om utarbeidelse av liturgier for likekjønnet samliv.

Kirkemøtet 2014, Ekteskapsforståelsen i et evangelisk-luthersk perspektiv, (KM 14/14).

På bakgrunn av Bispemøtets uttalelse behandlet Kirkerådet saken og oversendte den til behandling i Kirkemøtet. Kirkemøtet konkluderte i et overordnet punkt 1, mens andre forslag ikke oppnådde flertall. Protokollen til saken ligger bakerst i dette dokumentet. Kirkemøtets vedtak:

Vedtaks punkt 1:

1. Kirkemøtet viser til den enstemmige delen av uttalelsen fra Bispemøtet og gir sin tilslutning til denne. Kirkemøtet erkjenner at uenigheten om vigsel av likekjønnede par angår et vesentlig læremessig spørsmål for en luthersk kirke, nemlig forståelsen av ekteskapet. Det handler ikke om ulikt syn på menneskets verd. Kirkemøtet vil uttrykke at uenigheten ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes. Vedtatt med 114 stemmer.

Kirkerådets forberedelse av Kirkemøtet 2016

I saksdokumentet om Kirkemøtet 2016 (behandlet på KR's møte i Bodø 16-18-september 2015, KR 46/15) ble det beskrevet muligheten for at en sak om vigsel av likekjønnede kunne reises som sak til Kirkemøtet i 2016. I saksdokumentet heter det:

Det er grunn til å anta at det i kommende periode vil bli fremmet sak om Vigsel av likekjønnede, jf KM 14/14 Ekteskapsforståelsen i et evangelisk – luthersk perspektiv.

Kirkerådet bør drøfte den situasjonen som kan oppstå dersom en forslagsberettiget instans innen fristen fremmer forslag om at saken «Vigsel av likekjønnede» skal settes på sakslisten for KM 2016. Det antas da at Kirkerådet må fremme en sak der KM 2016 blir invitert til å ta stilling til om det ønsker forberedt og fremmet en sak til et senere KM om forønnshandling eller liturgi, Jfr KM 14/14. Det antas at en slik saksforberedelse kan legge til grunn saksdokumentene fra forrige gangs behandling. Det må imidlertid være samtaler mellom Kirkerådet og Bispemøtet om selve forslaget til vedtak, vi vil her ha utfordringer i forhold til tidsperspektivet, men dette må vi søke å løse.

Eventuelle utarbeidelser av liturgi for forbønnshandling eller vigsel må deretter utredes og følge vanlig prosedyre for liturgisaker. Siden Kirkemøtet i 2017 kommer allerede i januar måned vil det være svært krevende å fremme saken for KM 2017. Saken er kompleks, den skal utredes, forslag til liturgi skal utarbeides og behandles både i KR og BM, likevel må saken ha skikkelig tempo. Prosessen må i alle tilfeller ikke forlenges mer enn nødvendig.

Bispemøtets uttalelse om ny KM sak september 2015, (BM 37/15)

Umiddelbart etter Kirkevalget i september 2015 sendte Bispemøtet brev til Kirkerådet med spørsmål om reise sak til Kirkemøtet 2016 som omhandler «spørsmålet om det skal åpnes adgang for kirkelig vigsel for likekjønnede» (brevet er datert 16/9-2015). Kirkerådet vedtok å inkludere en slik sak på den foreløpige sakslisten til Kirkemøtet 2016. (KR 46/15)

Bispemøtet behandlet så saken i oktober 2015 (BM 37/15). Bispemøtets protokoll heter det:

BM-37/15 Vedtak:

Bispemøtet har i brev til Kirkerådet av 16. september 2015 bedt om at det forberedes en sak om adgang til kirkelig vigsel for likekjønnede par, jf sak BM 30/15, vedtatt i Bispemøtet 14. september. Brevet ble også lagt frem muntlig av preses under Kirkerådets møte 16.-18. september. Kirkerådet gjorde deretter et vedtak om at saken skal settes på den foreløpige sakslisten. Endelig formulering av sakstittel blir fastsatt på Kirkerådets møte 3.-5. desember.

Etter høstens kirkevalg er det grunn til å tro at det vil være et flertall i Kirkemøtet for å innføre en liturgi for kirkelig vigsel av likekjønnede par. Samtidig er det ulike syn på dette spørsmålet i kirken. En utfordring for kirkelig ledelse er derfor å finne en vei fremover som tar tilbørlig hensyn til både flertall og mindretall.

Bispemøtet ønsker å bidra til at det på neste Kirkemøte kan fremmes forslag til vedtak som i størst mulig grad kan virke samlende. Et slikt vedtak må bygge på erkjennelsen av at det til tross for omfattende utredninger av sakskomplekset foreligger ulike syn på dette spørsmålet. Ytterligere teologiske utredninger vil neppe endre på dette forholdet, og ansees derfor heller ikke som nødvendig. Bispemøtets læreuttalelse i sak BM 16/13 beskriver det teologiske grunnlaget for ulike posisjoner.

Frem mot Kirkemøtet og under Kirkemøtet må det arbeides fram en vedtakstekst som i størst mulig grad kan virke samlende.

Bispemøtet vil bidra til at Kirkemøtet kan gjøre et mest mulig samlende vedtak, og vil derfor foreslå at Kirkemøtet gjør et vedtak langs disse linjer:

- 1. Kirkemøtet erkjenner at spørsmålet om homofilt samliv og vigsel av likekjønnede par er en sak som Den norske kirke etter lange samtaler og flere utredninger ikke har lyktes å enes om.*

2. *Kirkemøtet viser til tidligere vedtak som understreker at uenighet i dette spørsmålet teologisk bedømt ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes. Begge syn på likekjønnet ekteskap kan gis rom og komme til uttrykk i kirkens praksis.*
3. *Et flertall i Kirkemøtet mener at det i tillegg til dagens liturgier for ekteskap og forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom kvinne og mann, må utarbeides tilsvarende liturgier både for ekteskapsinngåelse mellom likekjønnede og forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap.*
4. *Et mindretall i Kirkemøtet ønsker ikke kirkelig vigsel av likekjønnede par fordi det strider mot deres forståelse av ekteskapet. Disse tar likevel til etterretning både Kirkemøtets sammensetning og at slike liturgier derfor vil bli utarbeidet og implementert.*
5. *Kirkemøtet forutsetter at liturgi for inngåelse av ekteskap og forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede innføres som ordinære liturgiske ordninger. Disse gjøres gjeldende i hele Den norske kirke slik at alle kirkens medlemmer får inngå ekteskap i sin lokale kirke.*
6. *Kirkemøtet fastslår at prester har frihet til å velge om de vil foreta vigsel av likekjønnede par eller forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede. Andre kirkelig ansatte bør også ha en tilsvarende mulighet til ikke å medvirke.*

II Saksframstilling

Bispemøtets uttalelse fra 2015 gir ikke et nytt teologisk grunnlag for debatten om ekteskapsforståelsen og likekjønnet samliv. Bispemøtet henviser innledningsvis til sin «læreuttalelse i sak BM 16/13 og at denne beskriver det teologiske grunnlaget for ulike posisjoner.» Det ligger altså ikke en ny læreuttalelse til grunn for behandlingen av denne saken. Både utredningen «Sammen» og Bispemøtets læreuttalelse fra 2013 er vedlagt denne saken. Disse dokumentene utgjør den teologiske drøfting som grunnlag for denne sakens behandling i Kirkemøtet.

1. Samtaleklima i drøfting av denne saken

Få saker på den kirkelige dagsorden har de siste tiårene skapt så mye oppmerksomhet og følelser i kirken som forholdet til likekjønnede parforhold. For mange mennesker er dette en dypt alvorlig sak. Den handler om hvordan vi forstår de bibelske tekstene inn i noe av det fineste og mest sårbare i våre liv. Noen mener det handler om sentrale lærespørsmål som truer kirkens enhet. Noen mener saken setter kirkens forståelse av kjærlighet og menneskeverdet på prøve. For noen handler det om ønsket om at også de kan få komme til kirken med sin kjærlighet og bli bedt for og viet der - som så mange andre.

Flere steder i Bispemøtets uttalelse fra 2013 berøres det ansvaret for hvordan samtalene om disse sakene gjennomføres i kirken. Bispemøtets mindretall sier:

Samtidig ser også vi, sammen med de øvrige biskoper, at kirkens tradisjonelle holdning til homofilt samliv ofte har blitt formidlet slik at det har ført til lidelser for flere homofile. Det er nødvendig å erkjenne dette, og samtidig selvkritisk etterprøve hvordan vi i dag ordlegger oss om homofilt samliv, slik at det ikke skapes et samtaleklima der noen kan kjenne sitt menneskeverd krenket.

Det er et stort ansvar å fremme en slik sak for Kirkemøtet. Ungdommenes Kirkemøte hadde på sitt møte i 2013 en sak med overskriften: «Hvordan snakke sammen om seksualitet og teologisk uenighet i kirken». Det heter i protokollen fra møtet: (UKM 05/13)

Vi oppfordrer til en empatisk nysgjerrighet i møte med andres standpunkt i samlivsetiske spørsmål. Er det mulig å snakke sammen på en måte som verken fører til stigmatisering av dem som vil fastholde tradisjonelle normer og idealer for seksualitet og samliv, eller av dem som vil endre kirkens syn på dette området?

Synet på likekjønnet samliv har endret seg betydelig på få tiår, både allment og blant kirkens medlemmer, tillitsvalgte og ansatte. Da kirkens lærenemnd behandlet saken i 2006 var nemnda delt i sin innstilling. Kirkens ordninger er ikke lenger i overensstemmelse med de normene som ligger til grunn for samfunnets lovgivning. Når allmenne normer endrer seg, prøves kirkens normer på kirkens eget budskap. Stadig flere gir uttrykk for at kirken bryter med det kristne budskapet når den ikke lar likekjønnede par få gifte seg i kirken. Denne endrete situasjonen må Kirkemøtet ta på alvor.

2. Hva er det enighet om?

Gjennom Bispemøtets utredning og uttalelse fra 2013 er det uttrykt bred enighet om viktige temaer i denne saken. Det oppsummeres her kort i fire punkter:

- a) Det er enighet om at kirkens ekteskapsforståelse skapes gjennom et grundig arbeid med de bibelske tekstene og i lys av forståelse av vår egen samtid. Dette arbeidet gir ulike konklusjoner i enkelte samlivsetiske spørsmål.
- b) De bibelske tekstene gjenspeiler ulike kulturer og tradisjoner når det gjelder samliv. Det være seg polygamiske tradisjoner, patriarkalske tradisjoner, monogame tradisjoner, med mer. De bibelske tekstene må leses sammen med den samtid de er preget av, og en forståelse for den samtid de nå taler inn i. Det er mulig å hente enkeltstående bibeltekster for samlivsformer og samlivsetikk som det er bred enighet om ikke er uttrykk for kristen etikk eller kirkens forståelse av ekteskapet.
- c) Det er en felles erkjennelse av at også mennesker av samme kjønn kan elske hverandre og ønske å leve i tillit, troskap og samhold livet ut. De bør ha rett til å gjøre det i former som ivaretar og ordner dette samlivet. (BM 16/13). Dette uttrykkes samtidig med at det fremholdes at det blant biskopene er ulik teologisk vurdering av forholdet mellom homofilt samliv og Guds skapervilje.

Tekster om dette finnes i en rekke av uttalelsene i denne saken. Det er uttrykt slik i Kirkemøtet 2007:

I Kirkemøtet er det delte meninger om hvorvidt homofiles samliv lar seg forsvare ut fra bibelsk etikk. Likevel står vi sammen om at de som velger å leve i homofile parforhold skal ha gode og trygge ordninger for sine samliv. En ser derfor betydningen av at staten har lagt til rette for dette gjennom partnerskapsloven. Slik sikres homofile i partnerskap samme vern og tilnærmet like rettigheter som parter i ekteskap. Om partnerskapsloven ikke fungerer slik, bør den gjennomgå med tanke på eventuelle endringer, (KM 12/07).

- d) I Bispemøtets uttalelse er det også enighet om at denne saken ikke splitter kirken på en slik måte at vi ikke lenger kan stå i et fullt kirkelig fellesskap:

Biskopene erkjenner at uenigheten i Bispemøtet om kirkelig vigsel av likekjønnede par angår et vesentlig læremessig spørsmål for en luthersk kirke, nemlig forståelsen av ekteskapet. Verken flertallet eller mindretallet finner imidlertid at uenigheten mellom biskopene slik den er uttrykt i denne uttalelsen, er av en slik karakter at den rokker ved vår felles forståelse av evangeliet. Det handler heller ikke om ulikt syn på menneskets verd. Et samlet bispemøte vil derfor konkludere med at uenigheten ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes. (BM 16/13).

Dette gjentas i Bispemøtets uttalelse fra 2015.

3. Hva er det uenighet om?

Bispemøtets utredning og uttalelse tydeliggjør også flere sentrale punkter hvor det markeres uenighet. I sin konkluderende uttalelse fra 2013 deler Bispemøtet seg i et flertall (8 biskoper) og et mindretall (4 biskoper). Uenigheten kan oppsummeres i følgende punkter:

- a) Ekteskapsforståelse Uttalelsen formulerer dette hovedspørsmålet slik:
Spørsmålet er om et ekteskapsbegrep som også omfatter likekjønnede par kan inkluderes i en teologisk ekteskapsforståelse, og om kirken skal legge en slik forståelse til grunn for sin vigselpraksis.

Flertallet av biskopene (8) svarte ja på dette spørsmålet og skriver: Den norske kirke må anerkjenne homofilt samliv og åpne for at likekjønnede par kan vies i kirken. Dette begrunnes i seks strekpunkter som oppsummeres slik: Ut fra dette vil ikke ekteskapet i vår tid bare være basert på ulikheten mellom mann og kvinne.

Flertallet fremhever at kirkens forståelse av ekteskapet uttrykkes i følgende momenter:

- . Ekteskapet er konstituert av et løfte gitt i offentlighet og offentlig anerkjent.
- . Dette er et løfte om trofast og livsvarig, monogamt samliv.
- . Selv om det ikke konstituerer ekteskapet, er det viktig å se ekteskap som en frivillig, gjensidig og likeverdig relasjon mellom to parter som hver gir seg selv og sitt liv til den andre.

. Ved å inngå ekteskap tar hver av partene på seg ansvaret for å ivareta den andre under alle livsvilkår (i gode og onde dager).

Mindretallet av biskopene (4) svarte nei på hovedspørsmålet. De konkluderer med en ekteskapsforståelse hvor ekteskapsbegrepet forutsetter at det er et forhold mellom én mann og én kvinne:

med utgangspunkt i de bibelske tekstene og i den lutherske og felleskristne arven kan vi ikke se at likekjønnet samliv kan utgjøre et ekteskap slik kristen teologi forstår dette. Å definere likekjønnede samliv som ekteskap vil innebære et radikalt brudd med det som alltid har vært kirkens lære. Og vi kan ikke se at det finnes teologisk grunnlag for å foreta et slikt brudd.

Mindretallet fremhever følgende konstituerende elementer for det kristne syn på ekteskapet:

- . Kjønnsdifferensieringen, at det dreier seg om én mann og én kvinne.
- . Et gjensidig samtykke mellom de to.
- . En offentlig og forpliktende inngåelse av ekteskapet.

Dersom kjønnsdifferensieringen ikke er til stede, faller et konstituerende element for ekteskapet bort, og samliv mellom likekjønnede blir derfor noe annet enn ekteskap, uansett hvilke etiske kvaliteter dette samlivet ellers måtte ha.

Forskjellen i flertallets og mindretallets synspunkter er knyttet til punktet hvorvidt ekteskapet er en relasjon mellom én mann og én kvinne, eller om det også kan omfatte likekjønnede par. På de andre punktene er det sammenfall mellom flertallets og mindretallets uttalelse.

Da saken ble behandlet i Kirkemøtet i 2014 var Kirkemøtet tilsvarende delt.

4. Kirkens enhet

Kirkens enhet spiller en viktig rolle i Bispemøtets uttalelse fra 2013. Det samme fremheves i uttalelsen fra 2015. Spørsmålene om kirkens enhet er et sentralt tema både i de nytestamentlige tekstene og gjennom hele kirkens historie. Uttalelsen viser til Den augsburgske bekjennelse artikkel IV:

Til kirkens sanne enhet er det tilstrekkelig å være enig om evangeliets lære og sakramentenes forvaltning. Men det er ikke nødvendig at man overalt har de samme menneskelige overleveringer eller kirkelige former eller seremonier, anordnet av mennesker.

Ut fra dette uttaler Bispemøtet:

Forutsetter enighet om «evangeliets lære», at alle har samme oppfatning om hvorvidt ekteskapet er forbeholdt mann og kvinne? Med uttrykket «evangeliets lære» sikter bekjennelsen først og fremst til det som står i de forutgående artikler i Den augsburgske bekjennelse (særlig artikkel IV om rettferdigjørelsen og artikkel VI om den nye lydighet). Her ligger det også en bekjennelse til at Gud ikke gjør forskjell på mennesker. Det er en bekjennelse til at menneskets verd er uavhengig av rase, funksjonsdyktighet, kjønn eller seksuell legning. Når menneskets verd krenkes, befinner kirken seg i

bekjennelsessituasjon («status confessionis»). Om dette er det ingen uenighet mellom biskopene. Biskopene erkjenner at uenigheten i Bispemøtet om kirkelig vigsel av likekjønnede par angår et vesentlig læremessig spørsmål for en luthersk kirke, nemlig forståelsen av ekteskapet. Verken flertallet eller mindretallet finner imidlertid at uenigheten mellom biskopene slik den er uttrykt i denne uttalelsen, er av en slik karakter at den rokker ved vår felles forståelse av evangeliet. Det handler heller ikke om ulikt syn på menneskets verd. Et samlet bispemøte vil derfor konkludere med at uenigheten ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes.

Bispemøtets uttalelse er i tråd med oppfordringen fra siste rådsmøte i Det lutherske verdensforbund (LVF) som bad om at ulike syn på homofilt samliv må aksepteres og respekteres innenfor det lutherske fellesskapet. (Message of the Council of the LWF, June 2013)

Den faktiske situasjonen i det økumeniske fellesskapet i dag er at det er ulike ekteskapsyn og ulik praksis vedrørende homofili mellom kirker, men også internt i den enkelte kirke. Det er et stort mangfold i hvorledes kirkene håndterer homofilt samliv. Også i Afrika og Asia sliter kirkene i økende grad med tilsvarende interne spenninger som Den norske kirke. Dette erkjennes og snakkes det nå åpent om både i LVF og i Kirkens Verdensråd.

Mangfoldet innebærer at argumentasjon ut fra økumeniske hensyn kan brukes både av de som ønsker å bevare dagens praksis i Den norske kirke og de som ønsker endring. Uansett hvilket vedtak Kirkemøtet fatter, vil det utfordre kirkens enhet, både internt i Den norske kirke, men også i det større fellesskapet.

Samarbeidet innen LVF er de senere år blitt utfordret ved at enkelte medlemskirker har store problemer med å samarbeide med kirker som har akseptert likekjønnet ekteskap. Men så langt har ikke noen kirker brutt ut av fellesskapet innen LVF på grunn av dette.

Det sees ikke som realistisk innenfor det økumeniske fellesskapet, at man kommer fram til enighet om homofilt samliv innen overskuelig framtid - uansett nye teologiske studier og mer bibellesning. Derfor handler bevaringen av kirkens enhet nå mer om hvorledes en kan akseptere og håndtere reell uenighet innenfor den verdensvide kirken.

De økumeniske organisasjonene har arenaer og metodikk for å samtale om uenighet på måter som kan bevare kirkens enhet. Derfor er samarbeidet i Norges kristne råd, men også i Samarbeidsrådet for menighet og misjon (SMM) viktig i tida framover, uansett kirkemøtevedtak. Konsensusmetodikken som brukes i for eksempel Kirkens Verdensråd og som har som mål å fremme kirkens enhet i en situasjon med erkjent og faktisk uenighet, kan være et nyttig redskap også internt i Den norske kirke i behandlingen og oppfølgingen av Kirkemøtets vedtak. Det samme gjelder aktiv deltagelse i de økumeniske samtaler om ekteskapsforståelse og andre samlivsspørsmål som pågår i alle de økumeniske organisasjonene Den norske kirke er medlem av.

På tross av mange og grundige utredninger har det ikke lyktes å skape enighet om disse spørsmålene. I Bispemøtets uttalelse fra 2015 vektlegges dette.

Bispemøtet vil bidra til at Kirkemøtet kan gjøre et mest mulig samlende vedtak, og vil derfor foreslå at Kirkemøtet gjør et vedtak langs disse linjer:

- 1. Kirkemøtet erkjenner at spørsmålet om homofilt samliv og vigsel av likekjønnede par er en sak som Den norske kirke etter lange samtaler og flere utredninger ikke har lyktes å enes om.*
- 2. Kirkemøtet viser til tidligere vedtak som understreker at uenighet i dette spørsmålet teologisk bedømt ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes. Begge syn på likekjønnet ekteskap kan gis rom og komme til uttrykk i kirkens praksis.*

Bispemøtet har i denne uttalelsen konkludert enstemmig med å anbefale at det utarbeides en vigsel- og en forbønnsliturgi for likekjønnede. På denne måten vil biskopene bidra til kirkens enhet og til å etablere en praktisering av at det er flere syn i kirken på dette spørsmålet.

5. Forvaltning av flere syn på ekteskapet i Den norske kirke

Det har i lang tid vært ulike syn og ulike praksiser i forhold til likekjønnet samliv i Den norske kirke. Ulike utlysnings og ansettelsespolicy belyser dette: I noen bispedømmer ansettes prester og andre i vigslende stillinger uavhengig av om de lever i heterofile- eller likekjønnede ekteskap. Noen bispedømmer vektlegger dette i utlysningstekst – andre gjør det ikke. Det er åpnet for at prester kan gjennomføre forbønnsbehandlinger for likekjønnede par som har inngått ekteskap. Noen prester gjør dette og mener det er rett, andre prester finner ut fra sin teologiske forståelse ikke å kunne praktisere slike forbønnsbehandlinger.

Det er ikke bare to syn på ekteskapet og innføring av liturgier for likekjønnede par i kirken. Det er mange syn på dette. Det er ikke slik at de som kommer til samme konklusjon nødvendigvis deler argumentasjonen til andre som kommer til samme syn. Et slikt komplisert bilde utfordrer til ydmykhet både i argumentasjon og praksis.

Det som er nytt på bakgrunn av Bispemøtets uttalelse i 37/15 er at Bispemøtet oppfordrer til at det legges til rette for **en likeverdig praktisering av** at det er ulike syn i kirken på vigsling av likekjønnede. Bispemøtet anbefaler for Kirkemøtet at det bør «utarbeides *tilsvarende liturgier både for ekteskapsinngåelse mellom likekjønnede og forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap.*» Denne anbefalingen begrunnes særlig i forhold til kirkens enhet og den kirkelige situasjonen i Norge. Anbefalingen er enstemmig på tross av at flere av biskopene presiserer at de ikke har endret teologisk forståelse av ekteskapet.

6. Kirkens liturgier

Denne saken omhandler hvorvidt det skal igangsettes arbeid med nye liturgier for likekjønnet samliv og i så fall hva slags liturgi som skal fremmes til kommende Kirkemøte.

Liturgisaker er omfattet av et eget regelverk som blant annet bestemmer saksgang for behandling av liturgier og ulike beslutningstagers rolle i prosessen. I vår Kirkeordning er det Kirkemøtet som vedtar nye liturgier. Utarbeidede liturgier skal sendes på høring. I regelverket for liturgisaker heter det: «Høringsfristen skal normalt være tre måneder og ikke mindre enn seks uker.» Før de kommer til vedtak i Kirkemøtet, skal de behandles av Bispemøtet som gir uttalelse som følger saken til Kirkemøtets behandling. Dette har sin bakgrunn i at liturgier forstås som kirkens lære uttrykt gjennom kirkens praksis.

Forrige liturgirevisjon førte også fram til vedtak av en ny vigselsturgi. Denne ble vedtatt ved kongelig resolusjon i juni 1987. Det ble samtidig foretatt en tilsvarende ajourføring av forbønnsliturgien for borgerlig inngåtte ekteskap. Disse liturgiene er parallelle og overlappende i sin utforming.

Allerede 16 år etter vedtok Kirkemøtet på delegasjon nåværende vigselsturgi. Også denne gangen ble det vedtatt en forbønnsliturgi for borgerlig inngåtte ekteskap. Forbønnsliturgien er svært lik vigselsturgien. Begge ble tatt i bruk fra 1. mai 2004. De bærende liturgiske elementene i disse to liturgiene er de samme, kun justert ved at vigselsturgien har ekteskapsinngåelsen som aktivt element, mens forbønnsliturgien viser til det allerede inngåtte ekteskapet. Teologisk uttrykker begge liturgier den samme ekteskapsforståelse.

Vigselsturgien fra 2003 skiller seg fra 1987 liturgien ved at rekkefølgen er annerledes. 87- liturgien skilte langt skarpere mellom en innledende løftesavleggelse og ekteskapsinngåelse og dernest en mer «kirkelige» del med skriftlesning, forkynnelse og forbønn. Nåværende liturgi bygger opp en annen helhet i liturgien. Dette begrunnes blant annet med at hele liturgien er en ekteskapsinngåelse, og at den juridiske delen ikke kan separeres fra liturgiens helhet. Felles for begge liturgiene er en kort grunnleggende tekst (fortale) som bestemmer handlingen og gir en teologisk bestemmelse av liturgien. Denne teksten følges i begge liturgiene av tekstlesning fra 1 Mos 1 og Matt 19. Disse tekstene er typiske for kirkelige vigselsturgier og gjenfinnes i de aller fleste kirkers liturgier knyttet til samliv. I nåværende liturgi står fortalen og de to innledende tekstlesningene som obligatoriske. Da liturgien ble vedtatt var dette et sentralt tema i høringen. I høringsprosessen var det et eget spørsmål om disse ordene som i høringsdokumentet står under overskriften «fundamentalordene». Dette uttrykker blant annet at liturgien er større enn den enkelte liturgiske handling. Liturgien uttrykker kirkens syn på ekteskap ved blant annet å understreke at ekteskapet er livslangt og at den bibelske formaning om å bli mange står som uttrykk for ekteskapet som ordening, på tross av at ordene ikke alltid er tilpasset den enkelte handling. Dette gjelder for eksempel de situasjoner der den ene eller begge har en skilsmisse bak seg, eller paret ikke kan få barn eller er forbi den reproduserende fasen av livet.

Liturgien fra 2003 kjennetegnes også ved at langt flere tekster er tatt inn som mulige lesetekster. Mens tidligere vigselsturgier primært hadde formaningsstekster til menigheten som lesetekster, åpner liturgien fra 2003 et langt rikere utvalg av lesetekster -også fra Bibelens samlivstekster. Gjennom denne liturgien fikk kirken for første gang inn lesetekster fra Høysangen. Ved denne liturgien ble vigselsturgiens karakter av samliv mellom mann og kvinne styrket.

Ritualbærende element

De fleste liturgiske handlinger har noen elementer som på en særlig måte bærer og uttrykker kirkens forståelse av den aktuelle handlingen. Disse elementene kan vanligvis ikke byttes ut med andre tekster. Andre deler av liturgiene har ofte mange alternativer. I dåpsliturgien er vannet og ordene: «Jeg døver deg i Faderens, Sønnens og Den hellige ånds navn» samt flere av de konstituerende tekstene slike element, innstiftelsesordene er det i nattverdliturgien, jordpåkastelsen er det i gravferdsliturgien osv.

I vigselsturgien er det ritualbærende element tradisjonelt forstått som fortalen og tekstlesningene samt løftesavleggelsen. De fleste av de øvrige lesningene har mange alternativer. Det er de gjensidige løftene og erklæring av brudeparet som «rette ektefolk» som gjør vigselshandlingen gyldig juridisk sett.

Bispemøtets anbefaling er at nåværende ekteskaps liturgi og forbønnsliturgi for borgelig inngåtte ekteskap skal bli stående og føres videre. Det skal så utarbeides en ny ekteskaps liturgi for vigsling av likekjønnede og en tilsvarende forbønnsliturgi. En naturlig konsekvens er at disse liturgiene utarbeides med stor parallellitet til de øvrige vigsel- og forbønnsliturgi.

Alternativet til dette er å utarbeide en ny og felles liturgi for ekteskapsinngåelse og tilsvarende forbønnsliturgi.

Denne innstillingen er knyttet til at både Bispemøtet og Kirkerådet vektlegger at det er ulike syn i kirken på denne saken og at kirken både har en vigsliturgi for likekjønnede par og samtidig opprettholder dagens liturgi gir et liturgisk uttrykk for den mangfoldigheten som søkes å ivaretas gjennom denne behandlingen.

Det vil legges opp til at liturgien blir vedtatt til bruk i hele kirken. Dette anliggendet er også fremhevet i Bispemøtets uttalelse der det heter:

Kirkemøtet forutsetter at liturgi for inngåelse av ekteskap og forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede innføres som ordinære liturgiske ordninger. Disse gjøres gjeldende i hele Den norske kirke slik at alle kirkens medlemmer får inngå ekteskap i sin lokale kirke, (BM 37/15)

7. Frihet til ikke å medvirke

I Bispemøtets uttalelse vektlegges at *prester bør ha frihet til å velge om de vil foreta vigsel av likekjønnede par eller forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede. Andre kirkelig ansatte bør også ha en tilsvarende mulighet til ikke å medvirke.*

Dette berører de bestemmelsene som utvikles knyttet til ny liturgi. Det er lang tradisjon i kirken på at kirkelig ansatte kan på ulik måte settes fri til forvaltning av oppgaver som er lagt til deres stillinger. Særlig gjelder dette presters tjeneste. Det har vært utviklet «kjøreregler» i forhold til mannlige prester som har vært motstandere av kvinners prestetjeneste. Det er lagt til rette for at prester kan fritas fra å vie fraskilte. Det må arbeides med hvordan det eventuelt kan legges til rette for en slik praktisering av frihet til å ikke å medvirke ved ekteskaps- eller forbønns handlinger av

likekjønnede. Dette vil sendes på høring sammen med forslag til liturgier dersom Kirkemøtet vedtar dette.

III Konklusjon

I tråd med Bispemøtets forslag anbefales det at Kirkerådet fremmer sak for Kirkemøtet 2016. Saksfremstillingen vil vise til de utredninger og uttalelser som er gitt av Bispemøtet og Kirkemøtet siden 2013.

IV Økonomiske/administrative konsekvenser

Hvilke økonomiske og administrative konsekvenser som følger av denne saken vil være avhengig av hvilket vedtak Kirkemøtet fatter.

Dersom det skal legges fram forslag til nye liturgier for Kirkemøtet 2016 må disse liturgiene sendes på høring for sommeren 2016. Utarbeidelse og høring er en tidkrevende og ressurskrevende prosess. Det er mulig å gjøre dette arbeidet i 2016, men det vil antagelig medføre at den varslede revisjonen av hovedgudstjenesten til Kirkemøtet i 2018 blir utsatt til Kirkemøtet i 2019.

V DEN NORSKE KIRKE KM 14/14 Kirkemøtet 2014 Fra protokollen

KM 14/14 Ekteskapsforståelsen i et evangelisk-luthersk perspektiv Merknader fra kirkemøtekomitéen og Kirkemøtets vedtak

Komiteens merknader

1. Denne saken handler om ekteskapsforståelsen i et evangelisk-luthersk perspektiv og de spørsmål som henger sammen med det. Statens lovgivning og menneskers måte å ordne sine samliv på aktualiserer nye spørsmål for kirken. Som luthersk kirke er vi forpliktet til stadig å etterprøve våre standpunkter ut fra Skriften. Kirkens forståelse av homofilt samliv har vært oppe til behandling en rekke ganger i Den norske kirke.

Det store engasjementet og det omfattende forarbeidet til denne saken uttrykker at kirken tar de homofiles livserfaringer og spørsmål til kirken på alvor og søker å forstå disse livserfaringene i lys av kirkens teologi.

Komiteen har ulike syn på forståelsen av ekteskapet og likekjønnede samliv og på hvordan kirken best mulig skal svare på disse utfordringene.

2. Saken berører eksistensielle spørsmål som angår kjærlighet, seksuell identitet og trosliv. Noen homofile ønsker kirkens anerkjennelse og velsignelse av sitt samliv og finner støtte for dette ut fra sin skriftforståelse. Andre velger, også de ut fra sin forståelse av Skriften, å leve i enslig stand.

3. Komiteen merker seg at et enstemmig bispemøte og et samstemt kirkeråd er enige om at denne uenigheten ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes. Det gir grunnlag for å holde sammen på tross av ulike syn.
4. Komiteen viser til dette Kirkemøtets hovedtema «Fri til å tale, tro og tjene» og saken om menneskerettighetene. Komiteen vil understreke at de ulike synspunktene i komiteen ikke handler om ulikt syn på menneskets verd. Det enkelte menneskets verdi som skapt i Guds bilde, forplikter kirken til å møte alle mennesker med respekt og omsorg.
5. Komiteen viser til Kirkemøtets høringsuttalelse om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par i 2007 (KM 11/07) og Bispemøtets uttalelse «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» (BM 16/13), hvor det understrekes at mennesker av samme kjønn kan elske hverandre og ønske å leve i tillit, troskap og samhold livet ut. De bør ha rett til å gjøre det i former som ivaretar og ordner dette samlivet. Kirkemøtet i 2007 viser i sin behandling til at partnerskapsloven ga rammer for dette og ønsket å bevare denne lovgivningen. Da partnerskapsloven ble opphevet ved den nye ekteskapsloven, ble spørsmålet om hvordan likekjønnet samliv i dag kan ivaretas aktualisert. Komiteens medlemmer svarer ulikt på dette spørsmålet.
6. Det er uenighet i komiteen om ekteskapsforståelsen. Et flertall mener at kjønns polariteten er et avgjørende element i denne. Et mindretall mener at kjønns polariteten ikke er avgjørende.

Andre viktige elementer i vår ekteskapsforståelse står komiteen sammen om:
Ekteskapet er:

en frivillig avtale mellom to mennesker - et løfte om trofast og livsvarig, monogamt samliv

et forhold som har en offentlighetskarakter - et forhold der hver av partene tar på seg ansvaret for å ivareta den andre under alle livsvilkår.

7. Ekteskapsloven er en lov som kobler ekteskapet og lover som barneloven, bioteknologiloven og adopsjonsloven. Dette aktualiserer blant annet forholdet mellom barns rettigheter og foreldres rettigheter, anonymitet og eventuell kommersialisering av reproduksjonen. Dette impliserer store etiske spørsmål uavhengig av samlivsform. For mange vil spørsmålet om likekjønnet ekteskap være en særlig utfordring i så måte.
8. Dersom Kirkemøtet vedtar å innføre en forbønns- eller en vigselsturgi, ber komiteen om at det legges til rette for at alle arbeidstakere i kirken som ikke finner det mulig av samvittighetsgrunner å medvirke ved slike kirkelige handlinger, kan fritas for dette.
9. Saken om ekteskapsforståelsen i et evangelisk-luthersk perspektiv har aktualisert spørsmålet om hvorvidt kirken skal frasi seg den statlige vigselsetten. Komiteen ber derfor om at saken utredes og forberedes til

behandling i et kirkemøte så snart det er mulig. For et flertall i komiteen (11 medlemmer) er anliggendet begrunnet i et ønske om å finne en vei for kirkens videre samhold.

Kirkemøtets voteringer

Vedtaks punkt 1:

1. Kirkemøtet viser til den enstemmige delen av uttalelsen fra Bispemøtet og gir sin tilslutning til denne. Kirkemøtet erkjenner at uenigheten om vigsel av likekjønnede par angår et vesentlig læremessig spørsmål for en luthersk kirke, nemlig forståelsen av ekteskapet. Det handler ikke om ulikt syn på menneskets verd. Kirkemøtet vil uttrykke at uenigheten ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes.

Vedtatt med 114 stemmer

Alternative vedtaks punkt 2:

Alternativ D

2. Kirkemøtet viser til de ulike oppfatningene om ekteskapsforståelsen og homofilt samliv som kommer til uttrykk i Bispemøtets uttalelser, og tar til etterretning at det finnes to teologisk forankrede syn på kirkelig vigsel av likekjønnede par. Kirkemøtet viser til Bispemøtets flertallsuttalelse «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» der Bispemøtet fremhever at det heller ikke er «læremessig grunnlag for å avvise at kirken bidrar til at slike ekteskap inngås». Kirkemøtet ber om at arbeidet med en egen vigselsturgi for likekjønnede par igangsettes med tanke på behandling i Kirkemøtet 2015.

Forslaget falt mot 51 stemmer

Alternativ C

2. Kirkemøtet viser til de ulike oppfatningene om ekteskapsforståelsen og homofilt samliv som kommer til uttrykk i Bispemøtets uttalelser, og tar til etterretning at det finnes to teologisk forankrede syn på kirkelig vigsel av likekjønnede par.

Kirkemøtet ber om at det utarbeides en egen forbønnssturgi for borgerlig inngåtte ekteskap mellom likekjønnede par med tanke på behandling i Kirkemøtet 2015.

Forslaget falt mot 54 stemmer

Alternativ B

2. På grunnlag av Bispemøtets delte uttalelse i «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» finner ikke Kirkemøtet at det er tilstrekkelig grunnlag til å endre Den norske kirkes offisielle ekteskapsforståelse.

Kirkemøtet erkjenner samtidig at det er ulike syn på dette spørsmålet i kirken. Av hensyn til kirkens enhet og for å komme imøte likekjønnede par som søker kirkens forbønn for sine forpliktende samliv, ber Kirkemøtet om at det utarbeides forslag til en forbønnssturgi for borgerlig inngåtte ekteskap for likekjønnede par med tanke på behandling i Kirkemøtet 2015.

Forslaget falt mot 13 stemmer

Alternativ A

2. På grunnlag av Bispemøtets delte uttalelse i «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» finner ikke Kirkemøtet at det er tilstrekkelig grunnlag til å endre Den norske kirkes ekteskapsforståelse. Kirkemøtet fastholder tidligere vedtak som innebærer at ekteskapet er et forhold mellom én mann og én kvinne.

Kirkemøtet vil gi tilslutning til Kirkerådets tilråding som er i samsvar med Bispemøtets mindretall som åpner for forbønn for likekjønnede par på grunnlag av den enkelte prestspastorale skjønn og ansvar. I BM sak 36/08 heter det: *Forbønn for personer som har inngått likekjønnet ekteskap kan skje på grunnlag av den enkelte prests pastorale skjønn og ansvar. Bispemøtet fremholder samtidig at slike forbønns handlinger ikke må forstås som en ny liturgisk ordning, eller ha vigsel lignende karakter, jf. Bispemøtets vedtak i sak 03/08: «En bør unngå forbønns handlinger som kan oppfattes som en ny liturgisk ordning.»* Kirkemøtet vil på dette grunnlaget ikke innføre en egen liturgi.

Forslaget falt mot 54 stemmer

116 stemmeberettigede. Alle avstemninger ble foretatt skriftlig.

Kirkemøtets vedtak

Kirkemøtet viser til den enstemmige delen av uttalelsen fra Bispemøtet og gir sin tilslutning til denne. Kirkemøtet erkjenner at uenigheten om vigsel av likekjønnede par angår et vesentlig læremessig spørsmål for en luthersk kirke, nemlig forståelsen av ekteskapet. Det handler ikke om ulikt syn på menneskets verd. Kirkemøtet vil uttrykke at uenigheten ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes.

Vedtatt med 114 stemmer. 116 stemmeberettigede.

Protokolltilførsel:

Kirkemøtet har avvist vigsel liturgi og forbønn for borgerlig inngåtte ekteskap for likekjønnede. Forslagene ble avvist med et knapt flertall, der 44 % gikk inn for vigsel, og 46,6 % gikk inn for forbønn. Avstemningen synliggjør tydelig de to ulike synene, og vi som skriver under her, håper biskopene kan ta grep for å finne løsninger som muliggjør praktisering av to syn i kirken.

Underskrevet av:

Hilde Nygaard Ihle: Kristine Sandmæl, Kristin Gunleiksrud Raaum, Marianne H. Brekken, Geir Ludvigsen, Ingvild Kaslegard, Hilde-Solveig T. Johnsen, Andreas H. Aarflot, Trude S. Kaspersen, Tanja Nyjordet, Oddhild Klevberg, Cathrine W. Halstensen, Karin-Elin Berg, Frøydis Indgjerdingen, Bergit Haugland, Kjell Rune Wirgenes, Runar Godø, Leif Christian Andersen, Kjartan Bergslid, Ole Kristian Bonden, Marit Hermstad, Knut Lundby, Mari H. Dvergsdal, Anne Berit Evang, Gyrid Espeland, Kristin Walstad, Elin Oveland, Anne-Lise B. Ording, Trude Holm, Ingrun Jule, Berit Elisabeth Meiningen, Svein Helgesen, Sigmund Rye Berg, Kjetil Drangsholt, Bjørn Solberg, Ingjerd Grøm, Anne Dalheim.